

İKTİSADEN AZ GELİŞMİŞ ÜLKELER İÇİN NASIL BİR PLÂN GEREKLİDİR...

Dr. Beşir. Hamitoğulları

GİRİŞ :

Çağımızda, yeryüzünün genellikle bütün kıtalarında ekonomik kalkınma alanında, plân ve plânlama modasından yakasını kurtarabilmiş çok az ekonomi ve ülke vardır. Ekonomik yönden, ister gelişmiş, ister az gelişmiş olsun, ister kapitalist ister kollektivist, büyük veya küçük olsun, ülkelerin çoğunluğu plân ve plânlamanın zorunlu bir metod ve faydalı bir vasıta olduğunda müttefiktir. Plân konusunda, plânlama üzerine bilhassa gelişmiş ülkeler için çeşitli dillerde, sayısız yayınlar var. Plân ve plânlama konusundaki çok yaygın bir littaretüre rağmen, iktisaden az gelişmiş ülkelerin kalkınmasını mümkün kılacak plân yönünde, başka bir deyişle, az gelişmiş ülkeler için nasıl bir plân gereklidir, sorusunu, karanlıktan kurtaracak bir cevap halen bulunamamıştır.

Gerçekten, bugün her ülkeye uygulanabilecek nitelikte, üniform bir plân teorisi ve ideal bir plân modeli mevcut değildir. Yol gösterici, düzenleyici, (indicatif) plân, genellikle demokratik kapitalist ülkelerde uygulanmaktadır. Emredici (impératif) plân ise, geniş ölçüde tarıma dayanan geri kalmış, iyice yerine yerleşmemiş, üniform olmayan bir ekonomik yapı üzerine, merkez tarafından hazırlanarak empoze edilen ve memleketin hızla sanayileşmesini, sosyal ve siyasal düzenini değiştirmeyi hedef seçen, şumullü, merkezi otoriter bir plânlamadır. Bu yoklukta, iktisaden geri bırakılmış ülkeler, dünyaya hakim olan ekonomik ve siyasal «dev güçlerin» tesir alanlarına -cezbesine- yakınlık ve uzaklık durumlarına oranla, ya kapitalist «indicatif», veya kollektivist «imperatif», bir plân uygulamaktadırlar.

Oysaki günümüzün az gelişmiş ülkeleri, yolunu izlemiş oldukları bu ülkelerden çok daha değişik ortam ve koşullarda bulunmak-

tadırlar. Nihayet her ülke kendine özgü özel problem, ve olanaklara sahiptir.

Başka bir ülkenin özel koşul ve olanaklarına göre hazırlanmış bir plânı veya bir metodu, ithal etmek, kötü bir metodu, yanıltmalar ve yanılmalar sonucu seçmek, veya gerçekten iyi bir metodu, özel yapıya -bünyeye- uyduramamak tehlikesi, az gelişmiş ülkelerin ekonomisini ve kalkınmasını her an tehdit edebilmektedir.

Gelişmiş ülkelerin giderek, daha fazla geliştikleri, geri kalmışların ise, kalkınmış ve halen kalkınmakta olanlara oranla çok yavaş geliştikleri ve aradaki farkın, korkunç uçurumun, gittikçe büyüdüğü çağımızda, az gelişmiş ülkelerin içine süründükleri bu geriletici «trendin», adeta alinyazısı haline gelen etkisinden yakalarını kurtarmaları, kendi ülke özelliklerine göre daha uygun, yerli, ulusal ve mevcut olanakları, optimum seviyede faydalı sonuçlar doğuracak tarzda yeni metodları uygulamalarına büyük ölçüde bağlıdır.

Biraz önce andığımız gibi, bu gün yeryüzü ülkelerinin uyguladığı plânlar, ya yol gösterici veya emredici tarzda olmak üzere iki çeşittir. Bu makale, anılan bu farklı iki metodun, niteliklerini amaç ve araçlarını tetkik edecek ve az gelişmiş bir ülkeye, (daha çok memleketimiz nazari dikkate alınmıştır). Uygulanabilme yetenekleri tartışılacak ve bu tartışmalardan «az gelişmiş ülkelere nasıl bir plân uygulamak gereklidir», sorusuna cevap aramağa yönelecektir. Kasım ayında memleketimizde Plânlama konusunda uluslar arası şöhetlerinde katılıcakları bir kollokyumun yapılacağı bir sırada, bu konuyu değinmek faydalı olabilir (*).

Endikatif plânın özelliklerine geçmeden önce, plânlamanın mahiyeti ve önemine kısaca değineceğiz :

İktisadî Plân
Tanımı

İktisadî plânlama, devletin iktisadî ilişkilere doğrudan doğruya müdahale etmesiyle başlamaktadır. Demek oluyorki, plânlama iktisadî kanunların işleyişine hakim olan bir araçtır. Bu araç c) toplumun özlemlerini ve ülkenin kalkınmasını tesadüflerin etkisinden kurtarıp insan iradesinin isteğine uygun çizilen yolda yürüyerek gerçekleştirecek niteliklere sahiptir.

Diğer yandan «tarihi bakımdan iktisadî kalkınma, daima bir cemiyetin iktisadî, siyasal ve sosyal yapısında, hakim olan üretim,

(*) Bu yazı adı geçen kollokyumdan daha önce hazırlanmıştır.

bölüşüm ve tüketim şekillerinde geniş ölçüde değişmeleri ifade eder» (1).

Ekonomik ve sosyal bir kalkınma plânı hazırlamak mucizeler yaratmak değildir. Fakat basitçe, kısa ve uzun devrede, ekonomik ve sosyal sistemin, arzulanan ve mümkün olan gelişmeyi gerçekleştirecek şekilde işleyecek duruma getirmek ve ulusun bütün gayret ve ekonomik güçlerini belirli hedeflere varmak amacıyla bir disipline bağlamak ve rasyonelleştirmektir.

---

(1) Paul A. Baran, the political economy of Growth, Monthly Review Press New York, 1957. s. 3.

I — INDICATIF (YOL GÖSTERİCİ - DÜZENLEYİCİ) PLÂN

A — DOĞUŞU :

Birinci dünya savaşından sonra dünyayı saran ekonomik buhranlar klasik iktisatçıların, ısrarla savundukları prensipleri alt üst etmiş, Adam Smith'in «görünmez el» diye nitelendirdiği, şöhretli «otomatik mekanizma», artık iktisadi faaliyetleri düzenleyemez olmuştu. İkinci dünya savaşı sırasında dogan ve giderek büyüyen büyük «depresyon», kronik, düşük istihdam (işsizlik), gittikçe daralan, zayıflayan» global «talebin» genişletilmesi, yükseltilmesi konusunda, devletin, iktisadî faaliyetlere müdahalesinin, önemli ve verimli sonuçların aydınlatıyor, gözler önüne seriyordu. Keynes, bu müdahalenin, haklılık, meşruluk ve gerekliliğinin delillerini tüm nedenleriyle teörük alanda ortaya koyuyordu. Savaş ekonomisinin zorunlulukları, savaş sonrası yıkıntıların, yeni baştan kurulması, düne oranla daha hızlı, fakat, dengeli bir gelişme zorunluluğu, piyasanın daha önceden kestirilmesi mümkün olmayan dalgalanmalarının, tesadüfe terkedilmiş etkilerinden uzak ve daha düzenli bir ekonomi mekanizmasının kuruluşunu zorunlu kılıyordu.

Önemli nedenlerden bir diğeri, genellikle doğu ülkelerde ve özel olarak S.S.C. Birliğinde uygulanan emredici plânın kısa sayılabilecek bir süre içinde ulaştığı başarılar Batı Avrupa ülkelerini, savaş sonu sorunlarının o, özel ortamı içinde geniş ölçüde etkiliyor, gözler önüne yeni perspektifler açıyordu.

İşte biri liberalizmin bizatihi iyi işlemeyen yönünden, diğeri, kolektivizmin, iyi işleyen yönünden gelen bu çift yönlü etki Batı Avrupa ülkelerinin, gelişmekte olan yeni ihtiyaçları ile bir araya gelince, ikinci dünya savaşı ertesinde eskimiş bir ekonomik düzenin başat olduğu bu ülkelerde, öncülüğü Fransa'nın yaptığı, ne'î kendine özgü, yürürlükte olan düzeni tamamen kaldırmayan, fakat yalnız onun bozuk, iyi işlemeyen çarklarını, daha iyi işler hale getiren, düzenleyici- yol gösterici karakterde yeni bir plân şekli doğdu.

Fransız plânlaması, hususî teşebbüs ve kişi özgürlüğü ile eko-

nomik kalkınmayı uzlaştıran bir orta yoldur. Teorik olmaktan önce, uygulamanın bir sonucudur. Fakat gelişen ve çevredeki değişiklikleri ve ihtiyaçları nazari dikkate alan aktif bir pratiktir.

B — İNDİKATİF PLÂN'IN ÖZELLİKLERİ :

Indikatif plânın karakterini çerçeveleyen unsurlar genellikle iki noktada düğümlenmektedir. Bu iki nokta bir plânın yapısında bir araya geldi mi, o plân indikatif karakterdedir (2) :

1) Birincisi, ekonominin kamu sektörünün bir kısmı için emredici «objektifler» koyduğu halde, ekonominin diğer üniteleri ve özellikle özel sektör ve hususî teşebbüsler için mecburî olmayan, yol gösterici -düzenleyici- perspektifler ortaya koyar : Kalkınma, yatırım, pazar, perspektifleri hattâ finansman metodları teklif eder.

2) İkinci nokta; plân piyasayı ortadan kaldırmıyor, fakat tesbit edilen -öngörülen- hedefleri gerçekleştirmek için iktisadî politika-nın dolaylı bir aracı olarak kullanılır. Bu dolaylı araçlar, çoklukla malî alanda ortaya çıkmaktadır. Vergicilik, kredi, kamu harcamaları, fakat bu arada ekonomik ajanların ve özel teşebbüslerin, hareket tarzını ve bilgi alma şekillerini derinden etkileyen psikolojik olanakları da kavramaları gereklidir.

Nihayet indikatif bir plân gerek hazırlık, gerekse uygulama aşamalarında siyasal iktidarla, meslekî menfaat gurupları, sendikalar, özel teşebbüs gibi teşkilâtlanmış güçler arasında, plânı ölü bir doküman olmaktan kurtaran, ulusun ekonomik ve sosyal güçlerinin, sahip çıkarak yürüttüğü ortak bir eser haline getiren sürekli ve verimli bir işbirliğini gerektiriyor.

C — MARKSİSTLERE GÖRE İNDİKATİF PLÂN :

Indikatif plâna, başka bir deyimle kapitalist plân modeline bir de marksistlerin görüş açısından bakalım : Genellikle Marksistler, kapitalist plânın mümkün olamayacağını ileri sürmektedirler :

Sosyalist rejimde olduğu gibi, kapitalist rejimde de, üretim iki sektöre bölünmektedir : (I) — Üretim maddeleri, üreten sektör, (II) — Tüketim malları üreten sektör. Genel olarak denilebilir ki, I No.lu sektör, ağır endüstriye, II No.lu sektör ise hafif endüstriye tekabül etmektedir.

(2) Jean BENARD, Revue Economique, sh : 757, 1964 Paris.

Üretimin yeniden genişleyebilmesi ve sermaye birikimi için, bazı şartlara uymak gerekir. Bu oluşun kanunları, Marx'ın şu çok ünlü «genişletilmiş üretim» -réproduction élargie- şemalarında tesis edilmiş idi. Bu kanunlardan biri şunu belirtir : Birinci kesimin (ağır sanayî) değişen sermaye seviyesi ve «artık değeri», ikinci kesimin (hafif - endüstri) sabit sermayesinden daha hızlı büyümesi gerekir. Ve de birinci kesimin sabit sermayesi de ikinci kesimin aynı nitelikteki sermayesinden de daha hızlı artması gerekir.

S.S.C. Birliği «Bilim Akademisinin» siyasal ekonomi el kitabını örnek diye alalım.

«Kapitalist üretimin genişlemesi, sermaye birikimini öngörür -ona dayatılır-. Her kesimin sermayesi, sabit ve değişen olmak üzere iki türlü kapitalden meydana geldiğinden, artık değer birikmiş kısmı -miktarı-da iki kısımdan kurulmaktadır : Bunun bir kısmı, ek üretim malları alanına tahsis edilirken; diğer kısmı ise, ek iş gücü-el emeği alanına gider. Bu, öyle bir seyir izlemelidir ki, I ci kesimin yıllık üretim seviyesi, alışlagelen basit üretimi sürdürmek için zorunlu olan üretim imkânları miktarından, daha yüksek bir üretimde bulunmağa imkân vermelidir. Bir başka deyişle I ci kesimin değişen sermaye ve «artık değer», seviyesi (yekûnu), II ci kesimin Sabit Sermayesinden daha yüksek olmalıdır

V ye, değişen kapital

Pl ye, artık değer ve

C ye, sabit kapital dersek, I ci kesimin (V + Pl) si, II ci kesimin C sinden daha yüksek olmalıdır. Genişletilmiş üretimin temel şartı bu tarz anlatıma dayanmaktadır.

Bu temel şartı, bu şekilde ortaya koymak çok genel bir anlam olur. Daha somut bir analiz için, sermayenin yapısal bileşiminin, (her iki sektörün içindeki C ve V arasındaki ilişkileri ve oranı, artık değer nisbetinin, sermayenin devir hızının, sermayenin teraküm payının v.b.' büyük bir dikkatle izlenmesi ve nazarı dikkate alınması gerekir.

Sermayenin yapısal birleşimini, «n» ile
Artık değeri «t»

Yıllık sermaye terakümü (kapitalistler tarafından her yıl teraküm ettirilen artık değer kısmı), «f» ile gösterilirse,

dengeyi gerçekleştirmek için her iki sektörün sabit sermayeleri aşağıdaki formülün tesbit ettiği şekil çerçevesinde eşit olmalıdır :

$$\frac{n^2 + n + n t f}{n + n + t + l - n t f}$$

Eğer n, d ve f nin sayısı sabit kalırsa «genişletilmiş üretim», ancak

gerçekleşebilir. Dolayısıyla $\frac{n + l + n f}{n + l}$ «geometrik» bir ilerleme

ile genişleme sürecektir. Bu formüller, «genişletilmiş üretimin», zorunlu şartı olan ekonomik dengeyi gerçekleştirmenin pek kolay olmadığını açıkça ve değişik güçlüklerle karşılaştığını net olarak ortaya koymaktadır.

Basitleştirilmiş bu formüller üzerinde biraz düşünmek, onların ahenkli bir tarzda gerçekleşmelerinin I ci ve II ci sektörün tüm teşebbüslerinin sıkı bir kontrolünü gerektireceğini, başka bir deyişle teşebbüslerin sosyalizasyonuna gitmeyi zorunlu kıldığını kavramağa yeter. Şu halde zorunlu ve çok önemli olan nokta şudur ki, değil yalnız iki sektörün üretim hacmi ve değeri arasındaki gerçek bir ahenk ve sürekli intizamın varlığı ve sürdürülmesi, fakat, aynı zamanda; aynı ahenk, tutarlılık ve koordinasyonun, «artık değer» payı (sermayenin devir hızı), sermayenin yapısal kompozisyonu ve bilhassa sermayenin biriken kısmı için de başat olması vazgeçilmez bir şarttır.

İşte burada, temel noktaya geliyoruz. Yukarıda değindiğimiz gibi, sermayenin biriken payı, kapitalistin kişisel ihtiyaçlarının tatminine ayırmadığı, fakat, üretimde yeni baştan yatırıma yönelttiği artık değer bir kısmını temsil eder.

Demek oluyor ki burada bahis konusu olan tamamen «kâr» problemidir. Oysaki kâr, kapitalist üretimin amacı ve motorudur. Kapitalist bir rejimde kârın arzulandığı şekilde serbest olarak kullanılması, târif icabı kapitalistlerin mukaddes saydıkları bir haktır. Bu hakka el uzatmak, rejimin tâ kendisini yaralamak (cerhetmek) demektir. Diğer yandan tasarruf ve yatırımın karşılıklı paylarını tayin ve tesbit etmeden ne olursa olsun herhangi bir şeyi plânlayabilmek iddiasında bulunmak, pek mümkün değildir. Karar vermek ve tayin etmek için ise tasarruf ve yatırıma mutlaka dokunmak onları yöneltmek, gütmek zorunludur. «Artık değere»

hükmedebilme, onu, istenilen yöne yöneltme zorunluluğu sonucu doğan bir üst organ olan bütün plânlama örgütleri herşeyden önce üretim araçları üzerinden özel mülkiyetin -tasarrufun ağır ipoteğinin kalkmasını ön şart olarak ileri sürer. Bu ise, kapitalist rejimin bizzat ilgası anlamına gelir.

Kapitalist rejimde gerçek bir plânlama mümkün olamayacağını tekrarlayan ve yayan marksistler, bir sloganın esiri değiller, fakat ilmen gösterilebilecek (isbat edilebilecek) bir gerçeğin müdafiidirler (3).

Marxist'ler plânlama derken, hiç şüphe yok ki, kollektivist plânlamayı yâni emredici -merkeziyetçi- bir plânı düşünmektedirler ve yol gösterici plânı kendi özel anlayışları içinde, plân kabul etmemektedirler. Bu makalenin ikinci kısmında değineceğimiz üzere, emredici bir plânı, kapitalist bir rejimin oyun kaideleri ortamında uygulamak elbette mümkün değildir. Kapitalist ülkelerde uygulanmakta olan plânın, emredici bir plâna benzerliği şüphesiz ki sadece adından ibarettir. Muhtevası, amacı ve vasıtaları ile indikatif plân tamamen ayrı bir nitelik taşımaktadır. Demek oluyor ki kapitalist rejimin bir plânı var. Kollektivist -sosyalist rejimlerde de ayrı bir plân mevcut. Ve ikisi arasında da dağlar kadar fark var. Şimdi genellikle kapitalist yapıdaki rejimlerde uygulanan plân nev'inin amaç ve araçlarını incelemeye geçelim.

D — İNDİKATİF PLÂNIN AMAÇLARI :

Plâncılığın mevcudiyeti, büyüme ritminin arttırılmasına yönelmiş bir istekle izah edilebilir. Örneğin, «İngiltere, en yüksek kalkınma hızına erişmek için plânlamayı zorunlu görür» (4).

Gelişmiş kapitalist ülkeler ise, plânlamayı, mevcut ekonomik kaynakların en iyi yerlere tahsis edilmesine imkân veren ve kantitatif dağıtımın, toplum yararına, özel kararlarinkine nazaran daha iyi gerçekleştiren bir metod olarak kabul ederler. Plânlama kapitalist rejimin, ortaya çıkarabileceği dramları ve tehlikeleri önler veya en azından daha az zararlı hâle getirir. Plân, talebin ve üretimin daha önceden gelişme seyrini izlemek ve tahminlerde bulunmak imkânını verir. Kamu ve özel yatırımlarına daha rasyonel bir form ve yön vermeğe hizmet eder. Fakat hiç bir şekilde indikatif plân, sis-

(3) Jean BENARD, a.g.e., sh : 757.

(4) Jean MEYNAUD, Planification et politique. sh : 16, Paris, 1963.

temin işleyişini ve kaidelerini değiştirmez, müteşebbislerin yatırım tercihlerini daha iyi yapabilmeleri konusunda onlara «muşir» olur, yol gösterir, fakat onları, arzularına uymayan yönlerde, dallarda, ve alanlarda yatırım yapmaya aslâ zorlayamaz.

Prof. François Perroux'nun, beyanına göre, büyüme ve kalkınma, terakki (Le progrès) ve terakkiler (Les progrès), dengesizlikler ortamında ve dengesizliklere dayanarak oluşur. Plân, bu dengesizlikleri, tahammül edilebilecek sınırlarda tutar. Çekilmez dengesizlikler ise daima ve somut olarak ekonomik ajanların ve onların gruplarının sosyal tutum ve sevkine göre ve ona bağlı olarak gelişen bir tarihî ortamda oluşur (5).

Fransız plâncılığının ünlü kişilerinden biri olan «Pierre Mas-sé» ise, indicatif plâni, kararsızlığı, emniyetsizliği azaltan (reduc-teur d'incertitude), olarak kabul eder. Gelişmiş kapitalist ülkelerde piyasanın iyi işlemeyen yönlerini düzelterek iyileştiren plân, üretime elverişli ekonomik faktörlerin en iyi bir şekilde dağılımına ve daha iyi bir büyüme imkân verir. Bu analiz çerçevesinde, piyasa çok önemli bir rol oynamak görevine devam eder. Fakat plân sayesinde, piyasa ve rekabet şartları daha iyiye doğru düzelterek gelişiyor. Böylece plânın birinci -görevi- teörisyenler tarafından bu derece övülen, fakat şu ana kadar, uygulamada eşine çok ender rastlanılabilen «mükemmel rekabetin» kurulmasına değişik ölçülerde yardımcı olmaktan, olabilmekten ibarettir.

Aynı konuya dokunan prof. F. Perroux, batı kapitalist ülkelerinde uygulanan yol gösterici plân sayesinde, piyasalar daha iyi işleyecekler diyor. Çok güçlü monopolistik çok «impür» ve gayri mükemmel piyasaları, Plân, tüketicileri haberdar eden, kaynakları ve gelirleri, tevzi eden, yenileşmeyi teşvik ederek yayan, bir piyasa ol-mağa yöneltir.

En azından idealleştiren takdime göre, plân, realitede ya gerisinde en güçlü endüstrilerin, kendilerine özgü büyüme oranını ve strüktür tercihlerini kabul ettiren bir ekrandır ve yahut Plân, ulusal bir büyüme hızı ve strüktür tercihini empoze eden bir hüvviyettedir. İkinci şık bahis konusu ise, bu takdirde Plân, endüstri sektörü arasındaki koalisyon ve ittifaklardan, daha büyük bir kudrete sahip olmalı ve bu anlamdaki tercihlerini etkili kılacak ittifaklar bulmalı, kurmalıdır (6).

(5) Prof. François Perroux, Le IV Plân Francais, sh : 7, PUF, Paris.

(6) Prof. F. Perroux, l'économie des jeunes nations, P.U.F., sh : 28,29, Paris.

Sonuç olarak denilebilir ki, kapitalist plânlamanın temel amacı, ekonomik dengesizlikleri, bertaraf etmek, gerçekleştirilmiş sosyal ve ekonomik gelişmeyi sürdürmektir. Yol gösterici plânın ağırlık merkezini teşkil eden bu önemli nokta üzerinde biraz durmak gereklidir. İndikatif plânlama, orijini, bundan yüz yıl önce gerçekleşmiş bulunan endüstri ihtilalinde olan, oradan beslenen uzun bir kalkınma sürecinin, ürünüdür. Demek oluyor ki, plân, kendi kendine işler bir hale terkedilen bir sistem içinde, erişilmesi mümkün olmayan bazı hedefleri ve gerçekleşmeyen bazı istekleri, olumsuzluktan, olumluluğa doğru yöneltmek için kullanılmaktadır. Diğer bir rolü ise kısa vadede ekonominin gelişmesini düzenlemektir. F. Bloch- LAÏNE'nin, deyişiyle «kontrol kulesi» gibi bir şeydir; kapitalist sistemin iyi işlemeyen yönlerini mahzurlarını azaltmak tüm ekonomik ajanların faaliyetlerinin koordinasyonunu sağlamak ve ekonomik gelişmeyi, düzenleyerek sürekli hale getirmek.

E — İNDİKATİF PLÂNIN ARAÇLARI :

Bununla beraber indikatif plânlama, tecrübelerin de gösterdiği gibi, mademki, gelişmiş kapitalist ekonomik düzende ancak etkiyle uygulanabilmektedir; başarılı bir uygulama şahalde, bir çok şartın bir araya gelmesini gerektirmektedir.

Bundan ötürü, iyice gelişmiş bir kapitalist sistemin bütün «çarklarıyla» birlikte varlığına lüzum ve ihtiyaç vardır. Yani sosyal ve ekonomik, alt yapı tesislerinin, yeterli bir özel teşebbüsün, dinamik ve akıncı ruhlu, müteşebbislerin, yatırımcıların, geniş mali kaynakların, biriktirilmiş sermayenin, işlek bir piyasa mekanizmasının varlığı vazgeçilmez bir zorunluluktur. Üstelik bu gerekli ünitelerin, devlet ile büyük teşebbüsler ve özel menfaat gurupları arasındaki diyalogun, bir başka deyişle müzakere masası başında toplanan ekonomik güç, temsilcilerinin birbirleriyle kıyaslanmağa imkan verecek bir güçte olabilmesi için, yeteri ölçüde geniş ve stratejik bütün imkânlarla sahip, güçlü bir kamu sektörünün varlığı ile tamamlanmış olması gereklidir.

Görülüyor ki gelişmiş ülkelerde, plânın bizzat varoluş nedenleri, plânın şekli ve yönü çok farklıdır. Adı geçen bu ekonomilerde Plân, her şeyden önce yatırımların tutarlı ve etkili yapılmasını sağlamağa çalışır, bir ekonomik sektörde, diğer sektör ve sektörlerin gelişmesine engel olacak dar bogazların meydana gelmesine engel olmak kısaca dengeli bir kalkınmayı, gelişmiş bir ekonomi ortamında sürdürmekle yükümlüdür.

Plân olmadan bile, gelişmesi çoklukla mümkün, gelişmiş kapitalist ekonomilerde plânın görevi, kapitalist sistemin iyi işlemeyen çarklarını, daha iyi işler hale gettirmekten ibarettir.

Nitekim Evsey Domar, bir plân ekonomik dalgalanmaları, amorti etmek için belki faydalı olabilir, fakat vazgeçilmez bir şey değildir. Batı Almanya ve A.B.D. plânlamasız'da istikrarlı bir gelişme gerçekleştirebilmişlerdir diyor.

II — EMREDİCİ PLÂN, AMAÇ VE ARAÇLARI :

Bir Plân eğer merkeziyetçi bir iktidarın, güttüğü açık, seçik ve sıkı bir kaideler kanalıyla üretim ve yatırım üniteleri gibi, teşebbüslerin ve ekonominin tümü için uygulanması gerekli kesin emir-kanun-mesebesinde ise, emredici -emperatif karakterdedir. Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği ile aynı tipteki kollektivist ülkelerde uygulanan «merkeziyetçi» sosyalist plânlama şekli bu nitelikleri taşımaktadır. UNESCO, yardımıyla gerçekleştirilen bir etüt de, G. SKOROV, endikatif plânla, sovyetlerde uygulanan emperatif plân arasındaki farkı dile getiriyor. Sovyetlerdeki gibi emperatif plân, üretim araçlarının tümünün kamulaştırılmasını ön görür ve ilgili bütün teşebbüsler için emredici hükümler vazeder.

PLÂNIN DOĞUŞU :

Plânlamanın Marxist doktrinine hangi ölçüde bağlı olduğunu incelemek çok entresan olabilir, fakat biz burada sadece plân kelimesinin ilk defa nerelerde, kullandığına işaret etmekle yetineceğiz.

Bilindiği üzere, ekonomik Plânlama kavramı, 1917 yılında LENİN'in şu meşhur «Nisan Tezinde» yer almıyordu (Eugéne ZALESKİ), aynı şekilde 1914 ten önce Rus komünist partisinin müjdecisi olan Rus Sosyal Demokrat Partisinin programında da plânlama sözüne rastlanmamaktadır. Bununla beraber, sosyalist bir devletin plânlama prensipleri ilk ifadesini, devrin rus Marxist teorisyenlerinden bazılarının çalışmalarında bulmak mümkündür (7 a).

Bundan başka, şekil ve muhtevası, marksist eserlerde işlenmiş olmakla beraber, plân ve plânlama sözcüğü, özel olarak F. ENGELS tarafından, «Anti-Dühring» adlı eserinde en azından yedi defa kullanılmıştır; (Plânlanmış ortak çalışma, anarşi, bilinçli bir

(7a) C. BOBROWSKI, Formation du système soviétique de Planification, Mouton et C, La Haye -Paris, 1956, s, 16.

tarzda plânlanmış organizasyonla ikâme edilecek; muayyen bir plânı izleyen sosyal üretim, v.b.

Sovyet Plânlaması, emperatif plân'ın «proto-tipini teşkil etmektedir. Marx ve Engels'in «Komünist Bildirisin»de sosyalist cemiyeti kurabilmek için, bir plânın zorunluluğuna değinilmektedir.

Yer yüzünde, üretim gelişimini, bir plânlama aracılığıyla, ilk defa organize edip, uygulamak bir zafer sayılırsa, bu zafer somut olarak, Sovyetler Birliğine isabet etmektedir. Fakat ağacın, ormanı çoğu kez gizleyebildiği gibi, sovyet plânlarının başarısı sosyalist ekonominin bizzat gerçek nedenini, çok defa unutturdu. Temel neden sosyalizm olduğundan, plânlar, bir aracı vasıttan başka bir şey değiller. Motorla aracı birbirine karıştıran bir çok iktisatçı, tüm iktisadî problemleri çözebilmek için, rejime ve üretim vasıtalarına dokunmaksızın, fakat, sadece üretime ve dağıtıma bir düzen vermenin yeterli olacağı fikrindeydiler.

Marksistlere göre plân, üretim araçlarının sosyalizasyonu ve «genişlemiş yeniden üretimi», ahenkli bir tarzda sağlayan ekonomik tedbirler neticesinde tutarlı bir bütün teşkil etmektedir. Tasarruf ve yatırım konusunda, tekrar edelim kamu gücünü gerektiren plân uygulaması, bir yandan şimdiye kadar eşsiz bir üretimin gelişmesine imkan verdiği gibi, diğer yandan da, ekonomik krizleri ve işsizliği, bir daha gelmemek üzere ortadan kaldırır (7).

A — EMREDİCİ PLÂNIN AMAÇLARI :

Örneğin S.S.C. Birliğinde uygulanmakta olan emperatif plânın fonksiyonlarını, aşağıdaki şekilde özetlemek mümkündür :

1) **Provizyon Görevi** : Ulaşılması öngörülen hedeflerin, rakam ve süre olarak daha önceden tahmin edilmesi,

2) **Gestion Görevi** : Plân, kredi, yatırımların, ham madde diğer vasıta, üretilmiş madde, iş gücü, v.b. işlemlerin dağıtım ve tanzimine temel teşkil eder;

3) **Kontrol Görevi** : Plân uygulaması sonuçları, mükafatlandırma, cezalandırma ve ayıplama gibi işlemlerin yapılmasına imkan vererek işlemlerin daha etkili bir tarzda yürütmesini sağlar.

4) **Araç Görevi** : Plân kendiliğinden bir amaç değil, fakat ekonominin değişik sektörlerinde, sürekli ve tutarlı bir gelişmeyi sürdürerek, sosyalist topluma varmayı gerçekleştirecek bir araçtır.

(7) Le Monde, 2 - 3 Fevrier, 1964.

Aynı konuyu deginen Prof. BARTOLİ, şunları yazıyor : «Sovyet Plânlamasının genel amaçları, sosyalist bir cemiyet kûrmak idi. 1920 yıllarında Sovyet ekonomisinin, içinde bulunduğu koşullar, plânlamaya iki hedef çizerek, iki görev veriyordu.

Sadece üretimi tüketime göre ayarlamak -ahenkleştirmek- ve ulusal ekonominin ahenkli bir tarzda çalışmasını sağlamak amacıyla, ekonomik dallardan birini, diğerine bağlamak bahis konusu değildi, fakat, aynı zamanda ve her şeyden önce üretim güçlerinin hızlı bir kalkınmasını gerçekleştirmek idi (8).

Sovyet plânları, strüktür şeklini değiştiren, institüsyonel kadroda derin değişiklikler yapan bir plânlamadır (9).

Diğer amaçlar; Sovyet Sosyalist Cumhuriyetleri Birliğinde plânlama, geri kalmış bir ülkeyi, mümkün olduğu kadar hızlı bir tarzda endüstrileştirmek ve ülkeyi uluslar arası, teknik ve ekonomik yarışta en başa çıkartmak hedeflerini, istihdaf etmektedir. Plânlama üstelik sosyolojik ve ekonomik yapıyı (bir çok kompartımanları ve uzun süreyi nazarı dikkate alarak), alt-üst etmeye hedef gütmektedir ve bu ihtilal ona, en yüksek bir kalkınma hızına ulaşmak için vaz geçilmez bir zorunluluk gibi görünmekte, hemde tarihi ve sosyal gelişim viziyonu içinde de temenniye değer görülmektedir. Tutarlılığın kiriterlerinin tercihi işi de geçmişin ekonomik ve sosyolojik yapısından doğan bireylerin «tercihine değil, fakat ulusun, eskimiş, köknemiş etkisinden kendini kurtarabilmiş yeni yöneticilerine bırakır

... Kararların dayandığı usüllerin ağır yürüyüş ve emin olmayışları... Zengin fakat çok kompleks muhasebe sistemi ile, Sovyet plânlaması, üç sonuç doğurur :

1 — Bürokratik eğilimleri, geniş alana yayan ve genelleştiren, pahalı ve karışık bir idarî ve muhasebe cihazının bakımı ve yürütülmesini zorunlu kılar,

2 — Çok daha faydalı bir tarzda kullanılması mümkün olan, bir çok enerji ve yetenekleri, bazı dar çerçevelerde hapseder.

3 — Sovyetler Birliği'nin, siyasal ve ekonomik sorumlularına, çeşitli variantların, karşılıklı ilişkilerini ve sonuçlarını rakamla gösterecek, bütün sorumlulukları onlara bırakarak ve onların ter-

(7) Barjonet; économie et politique, octobre sh: 13.

(8,9) Prof. Henri Bartoli, Cours, Système et Structure économiques sh : 717, Paris, 1962 - 63.

cihlerini aydınlatacak değişik araştırmacı hazırlığın pratikte yapılma imkansızlığı gibi, (10 - 11).

B — EMPERATİF PLÂNIN ARAÇLARI :

Üretim vasıtalarının, kollektif mülkiyete geçtiği sosyalist ekonomilerde, piyasa, kapitalist ülkelerdeki gibi bir rol oynamaz. Şu halde kollektivist ekonomilerde, piyasa yerini tutacak ve bilhassa ekonomik kaynakların dağıtımını tanzim edecek, bir başka mekanizma, bir diğer teknik araç bulmak zorunludur. Bu yeni cihaz, ulusal ekonomi plânıdır. Plânlama bir başka tarzda, piyasayı ve kârın şu «görünmeyen» fonksiyonunu görmekte, onların yerine ikame olmaktadır.

Görülüyorki, sosyalist plânlama, bizzat sosyalist örgütlenme şekline bağlıdır ve bu yanı dolayısıyla da, kalkınma plân'ından ayrılmaktadır. Nihayet, sosyalist bir ekonomi, tarifi icabı plânlı bir ekonomidir.

Anılan bu iki tip plânlama arasındaki farklılıktan bazı sonuçlar çıkmaktadır. Birinci sonuç şu ki : sosyalist plânlamada ekonomik bütün faaliyetlerin, hepsi, hemen, hemen plânlanmıştır. Oysaki endikatif plânda, ise plânlama örgütü, ancak ulusal ekonominin, kalkınmasına ilişkin dalları sadece plânlamaktadır. Diğer bir sonuç ise, sosyalist devlet, plân ve projelerin uygulanmasını tek başına gerçekleştirmekle yükümlüdür.

Öyle bir şekildeki devletin doğrudan müdahalesine maruz sektörlerle plânlanmış sektörler arasındaki farkı görebilmek mümkün olmuyor : Halbuki, endikatif plânlamada devlet, yalnız başına, plânın tüm projelerini uygulamaz, bunların genellikle önemli bir kısmını, özel sektöre bırakır. Üçüncü ve son sonuç, sosyalist plânlama, süreklidir, sosyalist rejimi sürdükçe, plânlamada onu izlemektedir, oysaki endikatif plân, geçicidir....

Şimdi de emperatif -emredici- merkeziyetçi plânın, uygulandığı sovyet ekonomisinin ve plânlarının karakteristik özelliklerine geçelim :

1) Ekonomi devlet tarafından, mükemmel, teknik-idarî bir cihaz, saat düzeniyle işleyen, güçlü bir makina aracılığıyla güdülmektedir. Devlet otoritesi, orada devletin bütün kademelerinde ha-

(10,11) René DUMONT, Sovkhoz, Kolkhoz, ou le Problématique Communisme, sh : 255 ve s. 1964. Paris.

kim, uygulayıcıların tümü de, bu otoriteye tamamen angaje olmuş ve kendilerine tevdi edilen görevin ve plânın iyi uygulanmasından sorumludurlar.

2) Mülkiyetin, kendine özgü bir hukuki yapıya sahip olduğu bu ekonomide, bütün üretim vasıtaları, ulusal ortak mülkiyete konu teşkil etmektedir.

3) Bu ekonomi, ekonomik ve sosyal faaliyetlerin, temel alanlarını kucaklayan, kuşatan, emredici bir plâna göre gelişen bir ekonomidir. Ulusal çapta alınan global kararlar, prensip olarak üretilcek malların kantitesini -miktarını-, yattırımları, fiyatları, işgücünü ve ücretleri ilgilendirmektedir. Bunlar öyle kararlardırki, ancak ulusun geleceğini iyiye yöneltme yönünde yapılan temel tercihleri çerçeveleyen belirli, ekonomik, sosyal, bir konjonktür içinde bir anlam kazanabilirler.

4) Öngörülen -istenen-, bütün hedefleri, gerçekleştirebilmek için resmen siyasal iktidar, sendikalar kanalıyla, harekete geçirilebilen bütün çalışanların, parti kanalıyla hazırlanmış hale getirilen bütün halkın bir nevi katılımını ve onayını isteyebilmektedir.

5) Siyasal iktidar tarafından kabul edildikten sonra plânlar, kanunî bir güce sahip olmalarına rağmen ve çok gelişmiş bir istatistiki bilgiye ve sağlam hesaplara dayandığı halde sanıldığı kadar katı değişmez bir nitelik taşımazlar.

Nihayet plânlar, sürekli bir düzeltme -tashih- işlemine tabidirler. Karşılıklı ilişkiler üzerinde, plânların aksiyon ve reaksiyonu, plânların üzerinde de karşılıklı ilişkilerin etkisi vardır (12).

Beş yıllık plânlardan başka, ekonomi, beş yıllık plân tarafından öngörülen hedefleri gözetken, aynı zamanda alınan sonuçları, nazari dikkate alan, ulusal ve uluslar arası, siyasal, ekonomik konjonktür değişimleri hesaba katan yıllık plânlara dayanmaktadır. Ve de 1953 ten beri Sovyet Plânlaması, büyük sayılabilecek değişikliklere maruz kalmıştır ve değişmelerin bu gün varmış oldukları sınırdaki sürekli, kalacakları da iddia etmek pek mümkün değildir.

III — AZ GELİŞMİŞ BİR ÜLKEDE ENDİKATİF VEYA EM-PERATİF BİR PLÂNI BAŞARI İLE UYGULAMAK MÜMKÜNMÜDÜR?

Makalenin bu üçüncü kısmında, önce, az gelişmiş bir ülkede

(12) B. Hamitoğulları, «La Planification du Developpement Economique» En Turquie», sh : 340. Paris, 1965.

plânın nasıl bir görevi olması gerektiği, sonrada yol gösterici ve emredici bir plânın, iktisaden geri kalmış bir ülke ortamında uygulanabilme imkânlarını, bu ülkelerin başarılı bir uygulama yeteneği konusunu inceleyecek ve anılan bu ülkelere ne çeşit bir plân gerektiği noktasını aydınlatmağa çalışacağız. Çünkü «az gelişmiş ülkelerde plânlama değil yalnız kainatın üçte birini teşkil ettiği için, fakat aynı zamanda batı ülkeleri iktisatçıları için öğretici derslerle dolu olduğu için de özel bir dikkate ve analize konu olmağa değer (13).

A — GELİŞEMEMİŞ ÜLKELERDE PLÂNLAMA ZORUNLULUĞU :

Plân ve plânlama, her derde şifa, her kötü durumu düzelten sihirli bir «deynek» ve yalnız başına amaç edinilen bir hedef değildir. Fakat ulusal alanda, gerçekleşmesi istenen, temel hedefleri gerçekleştirmek, hemde bu arada bütün ısrafı önleyen ve ekonomik rasyonellik ve etkililiği azamî ölçüde arttırabilen bir metod bir teknik vasıtaadır. Bir başka deyişle, plânlar bir ülkenin ekonomik, sosyal ve siyasal alanlarındaki gidişini «tesadüflerin», sürükleyişi ve etkisinden kurtarıp, hesabı, kitabı daha önceden yapılabilen ve arzulanan, saydam bir çerçeveye yerleştirmektir. Bir başka deyişle, geleceğin, (yukarıda anılan konularda) nelerle birlikte ve nasıl geleceğini, büyük ölçüde, şimdiki zamanda (halde) bize gösteren; geleceği, halde atılan adımlarla (politikalarla) tayin eden bir metottur. **İnsanları, olayların mahkumu olmaktan, olaylara hükmetmeğe yükseltebilen bir araçtır.**

İktisaden az gelişmişliğin, temel nedenlerini ve özelliklerini burada etraflıca ortaya koymak konumuz dışında kalır. Ancak bir iki noktaya değinmekte zorunludur.

Prof. F. Perroux, ya göre, az gelişmiş bir ülke, her şeyden önce, kalkınma alanında strüktürel dar boğazlar varlığından ıstırap çeken bir ülkedir. Yoksulluk ve sefalet iktisaden az gelişmiş ülkelerin, hakim çizgileridir. Günümüzün az gelişmiş ülkelerinin büyük bir kısmı, «Ekim» ihtilalinden önceki Rusya'dan bile daha yoksul ve daha az gelişmiş bir durumdadır. Ve çoğu kez, bu ülkeler, endüstrileşmeden önceki devrelerde dahil, batı ülkelerinin hiç bir zaman, içine girmedikleri, tanımadıkları bir yoksulluk ve özel koşul-

(13) F. Perroux, Les Techniques Quantitatives dela Planification sh : 31. P.U.F. 1963. Paris.

lar içindedirler. Bilinen bu ana hatlar, özellikle nüfusu hızla artan az gelişmiş ülkelerde daha da keskindir.

Durumlarının objektif bir analizi, ekonomilerinin mümkün olan en etkili bir tarzda plânlanmadan, iktisadî kalkınmalarının mümkün olamayacağını, açık ve seçik bir şekilde ortaya koymaktadır. Plânlama az gelişmişlikten kurtulmak ülkenin bütün ekonomik olanakların belirgin hedeflere yöneltmek, için vazgeçilmez zorunlu bir vasıta olarak ortaya çıkmaktadır.

Çünkü çağımızın geri kalmış ülkeleri, ilerlemiş kapitalist ülkelerin, dün yararlanmak imkanını, çömertçe buldukları, «spontane» kalkınma olanak ve koşullarından, her şeyden önce tarihi nedenlerle yoksundurlar.

Az gelişmiş ülkeleri, karakterize eden tarihi şartlar içinde, her şeyden önce, ekonomik ve sosyal kalkınma, özel sermaye unsuruna dayatılamaz. Çünkü bu ülkeler, hızlı bir kalkınmayı destekleyecek, yeterli ölçüde bir dahili sermayeden yoksundurlar. Diğer taraftan, çözüm bekleyen sorunlarının, yapısı ve genişliği, devletin rasyonel ve etkili bir müdahalesini, vazgeçilmez bir zorunluluk haline getirmektedir. Az gelişmiş ülkelerin temel amaçlarını aşağıdaki gibi özetlemek mümkündür :

- 1) Ülkenin hızlıca endüstrileşmesini sağlamak.
  - 2) Tarımı, ilkelikten kurtarıp, moderleştirmek.
  - 3) Kültürel ve sosyal geriliği gidermek ve yoksulluğu yenmek.
- Ekonomik plânlamanın bu üç hedefi, kendi aralarında da ayrıca karşılıklı ilişkilere maliktir (14).

Kalkınma, fasılasız, sürekli, bir yaradış gerektirir, bizzat kendisi büyük bir yenileşmedir.

Endüstrileşmiş ülkelerde, ekonomik kalkınma aşağı yukarı, mevcut, sabit bir ekonomik ve sosyal yapıdan itibaren başlayan bir gelişmedir. Strüktürel değişiklikleri, teşvik etmek için, ekonomik kaynakların, iyi kötü optimal tevziini, yapan ve yönünü tayin eden piyasa ekonomisi, az gelişmiş bir ekonomi sistemini, ne kalkınma yollarına itecek yapısal değişiklikleri yaptıрмаğa ne de kendi kendini destekleyen, besleyen, mekanizmayı harekete geçirebilecek «kalkışı», tahrik edecek güçte değildir.

O halde bir tercih zorunlu hale geliyor, plânlamak lâzım. Evet,

(14) O. LANGE, *I. S. E. A.*, Série G, 1957, Janvier, sh : 2. Paris.

plânlamak lazımdır, çünkü yarı liberal rejim islah edilse bile, ekonomikman güçlü olanların, ihtiyaç önceliğini, zayıfların aleyhine maskeleymektedir.

Plânlamak lazımdır, çünkü, haldeki ihtiyaçlarla, gelecekteki ihtiyaçların tercihi özel teşebbüse bırakılamaz. Yoksul ve mütevekkil bir halk kitlesi içinde, haldeki veya çok yakın gelecekteki tüketim için daima daha güçlü bir tüketim eğilimi vardır. Plânlamak lazımdır, çünkü günümüzün endüstrileşmiş ülkelerinde 19 cu asırda meydana gelmiş olan dramların, tekrarlanmasını engellemek gerekir. Plânlamak lazımdır, çünkü kalkınma, gelecek için bir kapasite yaratma, zaman içinde ekonomik faaliyetlerin gidişine ve sonuçlarına tekaddüm edecek bir istidata malik olmayı gerektirmektedir.

Plân, mevcudu değiştirebilen bir proje olmalıdır. Hirschman'ın deyimiyle plân, kalkınma ve büyüme perspektifleri yaratmalıdır (15).

Nihayet az gelişmişliğin nedenlerini ortadan kaldırmak, ekonomideki negatif faktörlerin etkisini azaltmak (hafifletmek), olumlu faktörleri ortaya çıkarmak ve daha fazla yaygınlaştırmak için, denge bozucu ve yavaşlatıcı, frenleyici başlıca faktörlere karşı daha aktif bir müdahalede bulunmak için, özel olarak «çoğaltan» ve «hızlandıran» gibi mekanizmaları daha canlı tutabilmek için, plânlamak gerektir (16).

En yüksek kalkınma hızına, en kısa bir sürede erişmek için plânlamak gerektir. Fakat bunları hangi plân, nasıl bir plân gerçekleştirebilir? İktisaden az gelişmiş ülkeler, içinde buldukları durumdan kurtulabilmek için, nasıl bir plânı, ne ölçüde uygulamak yeteneğine sahiptirler? Şimdi de bu nokta üzerinde duralım.

B — İ.A.G. BİR ÜLKEDE, ENDİKATİF BİR PLÂNI UYGULAMA YETENEĞİ VE SINIRI :

Ekonomik analiz, her duruma, hemen uyabilen, uygulanabilecek ekonomik, büyüme ve strüktürü ideal bir tarzda geliştirebilen hazır bir plânlamanın mevcut olduğunu göstermiyor.

Hiç bir şey, mevcut durumu ve her meselenin ayrı, ayrı zekice

(15) H. Bartoli, a.g.e., sh : 664.

(16) L. J. LEBRET; Dynamique Concrète du Développement, sh : 377, 1960, Paris.

incelendikten sonra muhtemel perspektiflerin ortaya konulmasının yerini, dolduramaz, (17).

Bundan önce, gelişmiş kapitalist ülkelerde uygulanan endikatif plânın hedeflerine işaret ettik. Açık bir gerçektir ki, ülkenin gelişim seviyesine göre uygulanan plânların amaç ve vasıtaları, farklılıklar göstermektedir... Realitede de bir ülkenin ne ekonomik güçleri, ne problemleri, nede olanakları arasında tam benzerlik var. Örneğin gelişmiş ülkelerde, endüstrileşme gerçekleştirilmiş olduğundan, plânlama için endüstrileştirme gibi bir problem yok, fakat endüstrileşmenin ortaya çıkardığı, krizleri ve dengesizlikleri önlemek, yeni ihtiyaçlar ve gereklere cevap verebilmek için, üretim mekanizmasını -işleyişini- düzeltmek gerekiyor. Görülüyorki, böyle bir ortamda plânlamanın fonksiyonu, yaratıcı olmaktan çok, düzeltici, yönelticidir. Bütün parçaları, çarklarıyla hazır bir ekonomik mekanizma mevcut, burada bahis konusu olan şey, en yüksek bir seviyede randıman alabilmek için, adı geçen bu mekanizmayı, ahenkli bir tarzda işletmek ve bu işleyişi sürdürmektir. Sonra gelişmiş batı ekonomileri oldukça karmaşık, kompleks ekonomilerdir. Az gelişmiş ülkelerinki ise kıyaslanamıyacak kadar sade ve basittir. Onun için meselenin verileri, az gelişmiş ülkeler için aynı tarzda gözükmez, ortaya çıkmaz. Her şeyden önce az gelişmiş ülkelerde, mevcut olmayanı yaratmak ve bu yaratılan mekanizmayı ülkenin özel ihtiyaçlarını karşılayacak tarzda işletmek gibi, plânlamanın görevini bu anlamda ağırlaştıran, farklı sorunlar bahis konusudur. Burada ayrı bir plânlama şeklinin bahis konusu olması, açık bir zorunluluk, normal bir sonuçtur.

Diğer bir örnekte şudur : gelişmiş kapitalist ülkeler, gelişme seviyesini daha fazla hızlandırmak için bir plân kabul etmektedirler, fakat az gelişmiş ülkeler ise, büyüme sürecini harekete geçirmek için bir plân uygulamalıdır. Bu durum, köhnemiş, tutucu bir ortamda, yepyeni bir üretim mekanizmasını, bütün üniteleriyle kuracak, değiştirici yaratıcı bir plânlamanın kabulünü ülhassa, zorunlu kılmaktadır.

Bu örneklerle yetinelim ve az gelişmiş bir ülkede, endikatif bir plânı uygulamanın yetersizliklerine geçelim; bir kere az gelişmiş ülkelerde bu plânın amaçları değil yalnız, fakat uygulama vasıtalarında da yetersiz görünen özellikleri var :

İktisaden az gelişmiş memleketlerde

(17) P. T. BAUER, and B. S. Gamey : the economics of, un developed Countries, sh : 257.

- 1) Batı anlamında ve yapısında bir özel sektör ve müteşebbis sınıf -kadro- yokluğu,
- 2) Ekonomik ve sosyal alt yapı tesisleri yetersizliği veya yokluğu,
- 3) Mali kaynakların, yokluğu veya çok sınırlı oluşu,
- 4) Dış ticareti kontrol etme zorunluluğu, vardır (18).

Bu olanakların yokluğu, gelişmiş kapitalist ülkeler için hazırlanmış endikatif plânın, gerek şekil ve gerekse muhteva olarak, az gelişmiş ülkelerde başarı ile uygulanmağa ve özel problemlerini çözümeğe etkili ve yeterli olamaz, çünkü onların boyuna -endamina- göre biçilmiş, dikilmiş değildir.

Az gelişmiş ülkelerde, halkın dünya görüşü, kalkınma zenberliğini teşkil eden : çalışma, yenilik, tasarruf ve yatırım temayülünü teşvik etmiyor. Sosyal yapı öyle bir durumdadır ki, ekonomi birbiriyle ilişkisi olmayan «kırık kaplar» gibidir. Ülkenin iktisadî sosyal ve mantal -zihniyet- yapısına intibak edebilen, yoksulluğu yenen ve ekonomik kalkınmayı gerçekleştirmeye muktedir olan bir plân, ancak iyi bir plân sayılabilir.

Kapitalist rejimle kalkınmanın, az gelişmiş ülkeler için henüz bir tek örneği olmamasının ve konunun oldukça münakaşa göttürür yanlarına rağmen, kalkınmak için özel teşebbüsü, hemde mevcut olmadığı yerde, kalkınmağa dayanak yapmak ve bu yolla kalkınabilmeyi düşünmek anlaşılır bir yol değildir.

Başta Afrika ülkeleri ve Hindistan olmak üzere, endikatif plânın, diğer az gelişmiş ülkelerdeki başarısızlığı -Türkiye dahil- geri kalmış ülkeler için, uygun bir plâna yönelme konusunda ibret teşkil etmelidir.

C — İ.A.G.Ü. de EMPERATİF BİR PLÂNIN SINIRLILIĞI :

Marksist doktrini uyguladıktan sonra, S.S.C. Birliği kırk yıl içinde yeryüzünün ikinci «dev» ülkesi haline geldi. 1949 yılında kurulan Çin Halk Cumhuriyeti'nin, ekonomik büyük bir güç haline gelebilmesi için daha kaç yıl gerekecek?

Marksizmi, teöri alanından, pratik alana aktarıp, uygulayan ve onu, ekonomik bir başarı yapan bu iki ülke, iktisaden az gelişmiş ülkelerin nazarında ibretle izlenen iki örnek olduğu söylenebilir.

(18) R. Jendarme; la Pauvreté des Nations, sh: 338. Paris. 1963.

Rusya ve Çin tecrübesi, az gelişmiş ülkeler ortamında büyük bir prestij yaratmış ve onlar lehinde bir ön yargı doğurmuştur. Bu nedenlerin büyük bir kısmı, anılan bu iki ülkenin, günümüzün geri kalmış ülkelerini kuşatan koşullara, benzer bir noktadan hareket etmiş olmalarında bulunmaktadır.

Fakat realitede, bu, sadece bir görünüşten ibarettir, asıl gerçek ise, çoğu kez, gözden kaçmaktadır. Aşağıdaki nedenler, insanı emperatif bir plânın, az gelişmiş ülkeleri, bu günkü yapılarıyla kalkındıramıyacağı sonucuna doğru yöneltmektedir :

I. NEDEN :

Rusya ve Çin Halk Cumhuriyet'i, plânlaması, sermaye teşekkülü meselesini, çok sivri bir tarzda hissetmediler.

Rusya, komünist ihtilalinden çok önce bile alt yapı tesislerinden yoksun değildi. Tam tersine demiryolları, bu ülkede dikkate değer bir gelişme göstermiştir. Doğu - Batı ile Kuzey - Güney, şebekesi bağlantısı, daha 1890 dan itibaren bittirilmiş ve birbirini tamamlayan bölgeler arası ulaşım meselesi çözülmüş oluyordu. Diğer yandan Bertrand Gilles, «caspien» taranszitinin 1881 de, Sibirya tranzitinin ise, 1891 de başladığını belirtmektedir. Demir yolları gelişiminin çok önemli sonuçları var : köylüler ve arazi sahipleri, piyasa için çalışmaya gidiyor ve para ekonomisinin, köylere-kırlara- kadar yayıldığı görülüyordu.

Bundan başka, endüstri, daha o zaman bile mevcuttu. Fakat, 1914 devresinin en önemli olayı, Rusya'ya girmiş olan muazzam yabancı sermayesidir (20). Gilles, tarafından anılan istatistiklere göre Rusya'nın 1913 ç kadar, sermaye olarak aldığı dış borç ve yardımların yekûnu, bu gün iktisaden az gelişmiş ülkelere verilen tüm yardımın üçte ikisini (1919, 1 Milyon Dollar) bulmaktadır (21). Bu olay sadece, Sovyetlerin sermaye teşekkülü konusunda ki dar boğazı daha ihtilalden önce yendiklerini ortaya çıkarmaktadır.

Kollektivist rejime geçmeden, yani 1949 tarihinden önce Çin'in durumu da her ne kadar 1914 Rusyası kadar değilse bile Mançurya bölgesinin, 1932 den itibaren Japonlar tarafından güçlü bir tarzda endüstrileştirilmiş olduğu hatırlanmalıdır. «Fosher»de açık hava-

(19) R. Jendarme; a.g.e.,

(20,21) Bertrand Gilles; Histoire économique et sociale de la Russie, Payot, 1949, sh : 168.

daki ünlü maden kömüründe, «Anshan»daki demir cevheri gibi Japonlar tarafından yaradılmış olduğu unutulmamalıdır (22).

Rusya'nın biraz önce andığımız durumunu daha somut bir tarzda dile getirmek için, 1913 Rusya'sını, örneğin 1953 Hindistan'ını ile önemli bir iki noktadaki karşılaştırmasına göz atalım (23).

TABLO : I

Adam başına İstihsal	Rusya	Hindistan
Düşen miktar	(1913) Yılı için	(1953) Yılı için
Kömür (Kg.)	205	98 (Kg)
Çelik »	30	4,1 »
Çimento »	9,4	10,3 »
Yünlüler (m.t)	20,4	10,3 x (m.t)
Senayide İşçi Sayısı (000 olarak)	3.536 kişi.	1.589 kişi.

II. NEDEN :

S.S.C. Birliği ile Çin'de hakim olan sosyo - kültürel faktörler, günümüzün iktisaden geri kalmış ülkelerinin çoğundan farklıdır.

1914 yılında Rusya'nın entellektüel durumu, bir tek noktada bile, günümüzün Afrika ülkelerinin bir çoğu (pygméler), Güney Amerika yerlileri ve İndenozya'nın aşiretleriyle kıyas kabul etmez. Lenin'nin ve Trotsk'inin yazıları, eserleri, günümüzün Aysa ve Afrika'sının siyasal liderlerinin düşünceleriyle kıyaslanırsa, ezici bir entellektüel yükseklik ve güce tanıklık ederler. Rusya komünist ihtilali arefesinde çok önemli entellektüel bir elite sahip bulunuyordu.

Fazladan rus «intelligansiyası», felsefî ve edebî spekülasyona yönelmemiş, fakat, gayret ve araştırmasını sadece ekonomik problemler üzerine teksif ediyordu. Demek oluyorki, anılan elit, çağımızın bir çok az gelişmiş ülke elitinden daha farklı bir espriye sahiptir : Bu elit zümre, ekonomik gelişme düşüncelerine, derinliğine ve vukufufla sahipti. Ve de halk kitlelerini bir savaşa hazırlar gibi, ekonomik kurtuluşa hazırlıyordu. Bu yenileştirici zihniyet ve bu yenmek arzu ve hırsı, Rus tecrübesi başarısını büyük ölçüde açıklamaktadır (24).

(22) H. Chambre, le développement de l'U. R.S.S. et de dela Chine, Revue de l'Action Populaire, Mai. 1960, sh: 571.

(23) Doç. Dr. Yüksek Ülken, Cumhuriyet 1966.

(24) R. Jendarme, a.g.e.,

Çin'de sosio-kültürel faktörler bakımından ayrı bir kesimde tasnif edilmeğe layıktır. Çin çok kere unutulduğu veya ihmal edildiği gibi çok eski bir medeniyete sahip bir ülkedir ve ulusal birliğini daha «Tang» imparatorluğu devrinde -yani «Charlemagne» zamanında- gerçekleştiriyordu. Bu dönemden itibaren Çin, geniş bir edebî ve artistik, teknik kalkınma idrak etti. Çinliler, Gutenberg'ten tam 1000, yıl önce matbaayı icat etmişlerdi. Görülüyorki, Çin'in bir çok az gelişmiş ülkenin, klân ve aşiret yapısına dayanan sosyal ve etnik yapısıyla hiç bir bezerliği mevcut değildir.

Komünizm, Çin'de ulusal duyğunun, yeniden doğuşu şeklinde takdim edilebilir. Ekonomik kalkınmada, ulusal zihniyetin çok büyük bir önemi vardır. Çünkü halk yığınlarını, tesbit edilmiş belirgin amaçlar için harekete geçiren ulusal arzunun şiddetini iki misline çıkarmaktadır (25).

Bütün bunlara birde uluslar arası rekabette büyük bir güç olma yönündeki şiddetli eğilim ve isteğini de eklemek gerekir. Diğer yandan çinlilerin, psikolojisi, az gelişmiş ülkelerin çoğundan çok daha farklıdır. Zeka seviyesi ve çalışma temayülü ile gelişmiş ileri bir ticari anlayış, Çin halkının, spesifik niteliğini teşkil etmekte ve bunlara çinlilerin birde şayani dikkat olan, yenilikleri çabuk hazmetme, özellikleri de eklenmektedir.

Diğer önemli bir nokta da şudur : Uyku halinde olan bir medeniyeti uyandırmak taş devri medeniyetini, endüstri çağı medeniyetine yükseltmekten daha kolaydır...

Bir çok az gelişmiş ülkenin durumu, buraya kadar yapılan açıklamalardan çok daha farklıdır. Az gelişmişlerin aleyhine olan diğer bir faktörde, demografik veriler konusunda ortaya çıkmaktadır ki, bu faktör, gerek Batı Ülkeleri, gerekse Rusya'nın kalkınması süresince olumlu bir seyir izlemişti.

III. NEDEN :

Bu neden, siyasal rejimin yapısıyla ilgilidir. Geri kalmış ülkelerde, örgüt -organizasyon- ve politik kontrol zayıflığı açık ve seçiktir. Emperatif bir plânı uygulayabilmek için her şeyden önce «saat düzeni» gibi mükemmel işleyen bir mekanizmaya sahip olmak, onu, etkili bir tarzda işletmek ve kontrol etmek gerekir. Ol-

(25) Stuart R. SCHRAM; la Chine Chef de File des Pays Sous -développés. Esprit, Mars, 1960, sh : 443 ve s.

dukça sert -şiddetli- bir ortamı -iklimi- kabul ettirebilmek ve yurt düzeyinde en mütevazı köşelere kadar, nüfuz edebilecek, seçkin ve etkili bir kadroya mutlaka sahip olmak lazımdır. Çağımızda Türkiye dahil, kaç az gelişmiş ülke böylesine olanaklara ve yeterli otoriteye sahip bulunmaktadır?

IV. NEDEN :

Uygulamanın mahiyetiyle ilgilidir.

Bazı iktisatçılar, S.S.C. Birliği tecrübesini denemeğe değer bulurlar, fakat gerçekleştirilen başarıların, insan unsuru yönünden, neye, kaç mal olduğu (maliyeti), sorununda önemle göz atmak lazımdır.

Prof. Bettelheim, ile birlikte denilebilirki, sosyalist bir cemiyetin yapısıyla ilgili, temel unsurlar, yerine konmadık, yerleştirilmedikçe, sosyalist bir plânlamadan bahis açılmaz.

Çin ve Sovyetlerin, emperatif plânlama tecrübeleri, görünüşte cazip ve denenmeğe değerli gözükebilir, fakat gerçekte geri kalmış ülkelerde, emredici plânı, aynen kopya edip başarı ile uygulamak buraya kadar anılan nedenlerle çok zordur, aşağıdaki Yugoslavya ve Küba örnekleri bu konuda, buraya kadar anılan nedenleri başka açıdan tamamlayacak niteliktedir.

1947 - 1950 yılları arası Yugoslavya ve yakınlarda taze KÜBA, denemesi pek cesaret verici değildir.

YUGOSLAVYA ÖRNEĞİ :

«Yürürlükte olan rus plân örneğini üç yıllık bir süreyle kopya ettikten sonra, nihayet anladıkki, ülkemiz için çok sakıncalı yönler taşımaktadır. Nihayet bütün anlayışımızı ve ekonomik doktrinimizi münhasıran ekonomik alanda değil, fakat sosyal alanda da tasahih etmeğe yöneldik. Şu kanaate geldik ki, az gelişmiş bir ülkenin ekonomik kalkınmasında, merkeziyetçilik, zorunlu fakat, geçici bir aşamadır ve en yakın bir zamanda buna sonvermek gereklidir», diyor Belgrad'taki Yugoslavya Araştırma Enstitüsü Direktörü Branko Horvat (26). Büyük bir gayretle hazırlanmış, fakat dışarıdan ithal edilen, plân mekanizması, komplike bir alet, çok karışık çark-

(26) Branko HORVAT, Planification et, Program de Développement, s. 168, l'O. G.D.E. Septembre, 1964.

lardan kurulan bir mekanizma olduğunu ortaya koyarak, kendisinden beklenen sonuçları vermedi. 1947 - 1950 yılları arasında Yugoslavya'da plânlamanın yetersizliği, her şeyden önce organizasyon ve plânlanmış ekonomi idaresinin kontrolü düzeyinde ortaya çıktı. Bu eksiklikler, Yugoslav Birinci Beş Yıllık Plânının, değişik projelerin hazırlığının çok zayıf olması sonucunu doğurdu (27).

Sosyalist bir ülke olduğu halde, sovyet tipinde emperatif bir plânın uygulanmasında başarısızlığa uğrayan Yugoslavya'nın bu plânı terkedip, kendi ulusal yapısına daha uygun özel bir bir plân seçip uygulaması, az gelişmiş ülkeler için bu konuda ibret verici olmalıdır.

YA KÜBA :

Küba denemesinin, başarı ve hataları adlı konferansında, «Che» Guevarra, 1962 yılında «ayakkabı plânını anarak; Küba'nın hiç bir zaman 10 Milyon çift ayakkabı yapamadığı bir zamanda 22 Milyon çift ayakkabı üretimi ön görmekteydi, diyor. Diğer yandan, sosyal ihtiyaçlara verilen aşırı öneme ve 1. plânın çok katı eğilimine dikkatı çekiyor. Şeker kamışına verilen önemi küçümsememek ve ulusal geliri yılda % 15 - 20 arası arttırmak gibi dayanıksız iddialar temel hataları teşkil etti (28).

Ekonomik koşulların, imkan vermediği yerde, ifrata varan bir plân başarı ile uygulanamazdı. Küba, bunun iyi bir örneğini veriyor.

İstatistik, ulusal muhasebe gibi bilgi verici tekniklerin yeteri kadar gelişmediği bir yerde, piyasayı ikame eden emperatif plân, başarı ile uygulanamaz, işleyemez. Öyle bir yerde ekonomik analiz açısından meseleye bakılırsa, kapitalist kaideler, daha iyi işler denebilir, çünkü, ancak arz ve talep kanunları, bilgisizliğin hüküm sürdüğü, bu derece kötü malumatın olduğu bir yerde işleyebilir, dengeyi temin eder ve dağıtımın bozuk yönlerini kendi biçiminde düzeltebilir.

Yukarıda anılan konferansta, «Che», Küba'da, plân başarısızlığını, kopya edilen Sovyet plânının üzerine yıktı kardeş ülkelerinin, otomatikman usullerini kopya etmek doğru bir hareket olmadı...

(27) P. Vélimir, Les Limites de la planification autoritaire; Thèse du doctorat, Paris.

(28) «Erreurs et succès de l'expérience cubaine», *Révolution*, Octobre, 1963.

İdarî yürüyüşün, bir «saat düzeni» gibi mükemmel işliyen bir yapı kazanmasına varmalıyız. Klimatize edilmiş bir büroya, yerleştirilen bir radyodan işleri, yönetmekten, mükemmel mekanizmaya kadar gelmek... Ayakları yerden kesilmiş, tamamen bulutlar içindeyiz. (29).

D — İ.A.G. Ülkelere BOYUNA VE ÇAPINA GÖRE BİR PLÂN GEREKLİDİR (30).

Bu incelemenin gerekli kısımlarında belirtildiği gibi, ne endikatif plân, nede emperatif plân şekli, gerek amaç gerekse, araçları ve yapısı dolayısıyla az gelişmiş bir ekonominin, ihtiyaç ve olanaklarına tatmin edici bir cevap verememektedir. Bunu normal bir sunuç saymak yanlış olmaz.

Batının ilerlemiş kapitalist ülkelerinde, uygulanan endikatif plân, her şeyden önce ekonomik kalkınma ve kalkınmanın ortaya çıkardığı sorunların sonucu olarak, yani kalkınmadan sonra ortaya çıkmıştır. Halbuki geri kalmış ülkelerde, kalkınmanın ön şartı olan plânlama, kalkınmadan önce uygulanmak durumundadır. Bundan ötürü, endikatif plân, geri kalmış ülkeler bakımından kalkındıran plân ünvanına layık değildir, olsa olsa ancak, «kalkınmanın sürdürülmesi», fonksiyonuna sahiptir. Oysaki az gelişmiş ülkelerin, kendilerini kalkındıracak, gerçek bir kalkınma plânına ihtiyaçları vardır. Halbuki rolü sadece kapitalist rejimin ve bilhassa piyasanın iyi işlemeyen, kusurlu yanlarını tashih edip, dengesizlikleri ve krizleri önlemek olan endikatif plân ve piyasayı tamamen ikame eden ve amacı sosyalist cemiyet strüktürüne varmak olan emperatif plân, geri kalmış ülkelerin, içinde buldukları duruma pek uymamaktadır. Geri kalmış ülkelere bundan dolayı, kendi boyutlarına uygun bir plân gerekmektedir.

İkinci dünya savaşından sonra, kurumsal yapılarındaki, temel farklılıklara rağmen, kapitalist ve sosyalist kamplarda ortak sayılabilecek bir gelişme eğilimi gözükmemektedir. Genellikle sosyalist ülkeler, sıkı ve katı merkeziyetçilik düzeyinden, ademî merkeziyetçilik düzeyine doğru yönelirken, kapitalist ülkeler de merkeziyetçilik düzeyinden gittikçe artan bir ölçüde önemli unsurlar alıp geliştirmektedir.

(29) R. DUMONT, Cuba, Socialisme et Développement, sh : 100. 1964, Paris.

(30) B. Hamitoğulları; la planification du développement économique en Turquie sh : 352. Paris.

Başta S.S.C. Birliği ve diğer Doğu Avrupa ülkelerinde bu konuda meydana gelen gelişmelerle ilerlemiş kapitalist ülkelerdeki yeni gelişmeler, yolunu aramakta olan, iktisaden geri ülkeler için çok önemli derslerle doludur. Bu noktayı sürekli gözönünde bulundurmak faydalı olur.

Buraya kadar yer, yer anılan ve bundan sonrada anılacak olan bu nitelikleri, «boyuna ve çapına göre plân» şeklinde adlandırmak mümkündür. Boyuna ve çapına göre plân, diğer iki plân'a kıyasla daha etkili ve başarılı bir tarzda uygulanmak kabiliyetine sahip olduğu için tercih edilmelidir. Bu plân, ekonomik kalkınmayı en hızlı bir tarzda gerçekleştirmek için, ülkenin tüm üretim faktörlerini en etkili ve verimli bir şekilde kapsamaktadır. Geleceği sadece ana hatlarıyla görmekle yetinmez, fakat geleceği aldığı tedbirlerle de tayin etmektedir. Boyuna ve çapına göre plân, demokratik bir plânlamadır. Çünkü merkezîyetçi olmayan örgütler, sendikalar, köylü kooperatifleri, gençlik teşekkülleri, onun hazırlığına iştirak etmekte ve uygulamasında etkili olmaktadır.

Plân uygulanacağı ülkenin ekonomik özelliklerine, politik ve sosyal yapısına ve çözülmesi istenen problemlerin niteliğine göre değişmelidir. Böylece uygulanması gerekli olan plânlama şekli, ülkenin şartları, bahis konusu olan sorunların yapısı ve genişliğine kısa ve uzun vadede tatmin edilmesi gereken ihtiyaçlara göre tesbit ve tayin edilmelidir.

Az gelişmiş ülkelerin, özel koşulları, içinde, plânlama fonksiyonu, oldukça ağırdır. Çok değişik bir yapıya sahip olan gelişmiş ülkeleri, taklit etmek tehlikesi, istatistik, muhasebe gibi vasıtalar ve yeteri ölçüde yetişmiş personel yokluğu bu ülkelerde durumu dahada karıştırmakta, ağırlaştırmakta güçleştirmektedir. Her şeyden önce gelenekçi, tutucu bir ortamda az gelişmişliğin bütün temel nedenleriyle savaşmak, bütün parçalarıyla, yeni bir üretim mekanizması yaratmak, istihdam sorununu çözmek tarımı modernleştirmek, sosio-kültürel yapıyı yenilemek, mümkün olduğu kadar, bütün ekonomik olanakları harekete geçirerek en yüksek kalkınma, hızını sosyal adalet prensipleri çerçevesinde gerçekleştirmek, işte boyuna ve çapına uygun bir plânın karşılaştığı başlıca problemler. «Plânlamanın faydaları, dışardan ithal edilmiş bir plânda, uygun ve özlüde olsa, kısırlaşmaktadır. Bir plân, her şeyden önce, ülkenin derin ilhamlarını ve zekasını yansıtmalıdır» (31).

(31) HIRSCH, la planification économique, encyclopédie Française, tome, 2. Le Monde en devenir, Larousse, 1959. sh : 2032 - 2.

SONUÇ :

Plânlama ithal edilecek bir meta değildir. Eğer plân, ülkenin özel koşullarına intibak etmiyorsa, kâğıt üzerindeki büyük projelere rağmen, sonuç çok zayıf olacaktır. (Daha önce anılan Yugoslav ve Küba örneği gibi). Her ülkeye uygun düşecek bir teşhis lazımdır. O zaman görülecektir ki, iki ülkenin yeri, geri kalış nedenleri ve kalkınma koşulları nadiren aynı olacaktır.

Ekonomik kalkınma sürekli bir oluştur. Bu oluşun her aşamasına uygun düşen özel bir gelişmeyi güdecek bir politika uygulamak gereklidir. Bu husus, gelişmiş bir ülke için hazırlanmış bir plânın geri kalmış bir ülkeye uygulanmasının sakıncalarını anlatmaktadır.

Yugoslavya örneğinin gösterdiği gibi, aynı strüktürdede olsa, az gelişmiş ülkeler, gelişmişlerin yolundan gidemez, onları kopya edemez. Örneğin gelişmiş ülkeler, sermaye teşekkülü meselesini çözdükten ve milli gelir seviyesini epey yüklettikten çok sonra ancak, gelir dağılımına önem vermişlerdir. Oysa geri kalmış ülkeler hem zenginliği yaratmak hemde bunu adil bir tarzda dağıtmak gibi çift katlı bir yük, gayretle, yükümlü bulunmaktadırlar. Bu iki problemi aynı anda çözmekte yetmiyor. Buna ilaveten Batıda oldukça uzun bir süre gerektiren bir seri strüktürel reformları, kısa bir sürede uygulamak mecburiyetindedirler. Sonra Batı ülkeleri, kalkınmaları sırasında ortada olmayan «nüfus patlaması» problemi ve onun doğurduğu meselelere, geri kalmış ülkelerin göğüs germe si gerekmektedir.

Plânlama, şu halde az gelişmiş ülkelerde, ekonomik kalkınmanın, motorü olmak durumundadır. Onların boyutlarına uygun ve her aşamaya göre ayarlanabilecek bir plânlama gerek. **Böyle bir plân, değiştirici ve yaratıcı**, olmağa mecburdur, asla tutucu olmamalıdır. Zira fakirliğin tutulacak tarafı yoktur. Onun için boyuna ve çapına göre plân, zorunlu olarak ekonomik kalkınmanın, aşama ve devrelerine göre endikatif bir plândan daha normatif, fakat, Çin ve Sovyet plânlarından da daha az emredici olacaktır.

Boyuna ve çapına uygun bir plân aracılığıyla, az gelişmişliğe karşı açılacak savaşta, devlete büyük bir rol düşmektedir. Sormak gerekir özel sektörün batılı anlamda mevcut olmadığı yerde, sadece özel teşebbüsü, kalkınmanın temel dayanak hücre si yaparak ekonomik kalkınma sağlanabilirmi? Bu takdirde kamu teşebbüsleri, ekonomik kalkınmanın, mihrakı olmalı ve ekonominin strate-

jik, nirengi noktalarını taşıyan alanlara dek yayılmalıdır. Özel yatırımlar kontrol edilmeli, kalkınmayla çatışmamalıdır.

Şu halde böyle bir plânlama, devletin rasyonel, etkili ve iyice belirgin bir müdahalesi ile, ancak uygulanabilir. (Kalkınmanın, nimet ve külfetlerini, ulusun tüm katlarına, belirli ölçülere göre adil dağıtan, toplumcu bir müdahale).

Plânlamayı uygulandığı ortamın kaldıramıyacağı tarzda, fazla yüklemek ve ona verilen amaçları gerçekleştirmemek, plânlamanın halk nazarındaki kredisini azaltarak onu halkın gözünden düşürebilir. Yine plânlamaya çok hafif ve iyi sonuçlar vermeyen bir görev vermek, yine onun itibarını sarsabilir. Halbuki uygun tarzda kullanılabildiği takdirde, geri kalmış ülkeleri, gericilikten kurtaracak yegane metod plânlamadır. **Fakat, konjonktürel olmayan, strüktürel boyuna ve çapına göre bir plân.** Böyle bir plân, ancak, onun başarı ile uygulanmasını sağlayacak şartları hazırlayacak, onu her yönüyle kapsayıp, güdebilen, ona uygun ekonomik ve siyasal rejimde uygulanabilir.

Böyle bir plâna diğer az gelişmiş ülkelerin olduğu gibi ülkemizde ihtiyacı vardır. Yalnız şunu unutmamak gerektir ki, az gelişmiş ülkelerde, plân uygulaması, plân hazırlığından çok farklı -ters yönler dahil- yönler gidebilmektedir. Ve memleketimizde olduğu gibi plân, bir aldatma aracı, uygulanmayan «ölü bir vesika» haline de girebilmektedir.

Ülkemizin, bugünkünden biraz daha fazla emredici nitelikteki bir plâna daha çok ihtiyaç duyduğu bir zamanda mevcut yetersiz endikatif plânın bile bir kenare itilmesi, ve burada açıklanması konumuzun dışında kalan nedenlerle, plânsızlığa doğru tehlikeli bir eğilimin, gün geçtikçe kuvvetlenmesi, az gelişmiş ülkelerde, plân ve plânlama güçlüğü, bir diğer açıdan aydınlatmakta, ortaya koymaktadır.

BİBLİYOGRAFYA

(Plân ve Plânlama hakkında ayrıntılı bilgi edinmek isteyenler için seçilmiş kısa bibliyografya).

- Gabriel ARDAN* : «Le Monde en friche», P.U.F. 1963, Paris.
- Raymond ARON* : Dix- Huit leçon sur la société industrielle Idées (nrf) Paris.
- Paul BAIROCH* : Révolution industrielle et le sous- développement, S.E.D.E.S., 1963.
- Paul. A. BARAN* : The Political economy of Growth, Monthly Review Press, New York,
- B. A. BABASSA* : The Hungarian Experience in Economic Planning. New Haven, 1959.
- Henri BARTOLI* : Cours de Système et Structures économiques (1961 - 1962 - 1963) -Cours de Droit- Paris.
- Pierre BAUCHET* : La Planification Française, Edition du Seuil, Paris, 1962.
- Pierre BAUCHET* : Planification et Entreprises publiques, Edit. Cujas. 1962, Paris.
- BENARD - HACKETT* : Planification indicative et développement Economique. Cahier I.S.E.A., Serie : D. 10 1958.
- Philippe J. BENARD* : Destin de la Planification Soviétique, Editions Ouvrières. 1963 - Paris.
- Charles BETTELHEIM* : Problèmes théoriques et pratiques de la planification. P.U.F. 1951, Paris. Deux Volames,

- Charles BETTELHEIM* : Planification et Croissance accélérée, François Maspero- Economie et Socialisme 1964, Paris.
- Pierre BLETON* : Le Capitalisme en Pratique, édition ouvrières, 1961, Paris.
- BERAD (J. P.)* : Planification en Afrique. République Française. Ministre de la Coopération 1962. Paris.
- Bernard CAZES* : La Planification En France et le IVème Plan, édit. de l'Épargne. 1962, Paris.
- C. BOROWSKI* : La Yougoslavie socialist. Edit. Armand Colin Paris, 1956.
- François BLOCH - LAÏNE* : Pour Une Réforme de l'entreprise, Edit, du seuil- 1963, Paris.
- Central Planning Bureau* : Scope and Methods of the central planning Bureau, La Haye, 1956.
- CLUB JEAN MOULIN* : l'Etat et la Citoyen, Edit, du Seuil, Paris, 1961.
- CLUB JEAN MOULIN* : Pour une démocratie économique, édit bu Seuil, 1964, Paris.
- B. CHENOT* : Les entreprises nationalisées, P.U.F. 1956 Paris.
- DEMOKRATIE, PLANIFICATION AMENAGEMENT* : edition ouvrières, 1964, Paris.
- René DUMONT* : «Cuba, socialisme et développement», collection Esprit, Edit, du Seuil, 1964, Paris.
- René DUMONT* : Sovkhoz, Kolkhos ou le problématique communisme. Edit, du Seuil, 1964, Paris.
- DEVELOPPEMENT ET SOCIALISME* : Cahier Présence Africaine. 3-8 décembre 1962, Paris.
- G. FAÏVELEY,* : La théorie mathématique de la planification économique et son application à la Recherche de l'Optimum. Communication au Congrès d'Econométrie d'Aix en Provence aout 1956.
- F.FOSSAERT* : l'Avenir du capitalisme. Edit. du Seuil 1961, Paris.

- Abraham FROÏS* : Essai sur les problèmes d'investissement en pays sous-développés. S.E.D.S. 1962, Paris.
- Elias GANNAGE* : Planification et développement économique, Tiers-Monde, P.U.F., 1963, Paris.
- Albert O. HIRSHMAN* : Stratégie du développement économique, Edition Ouvrières, Paris.
- René JENDARME* : La pauvreté des Nations, édition Cujas, 1963, Paris.
- Bertrand GILLES* : Histoire économique et sociale de la Russie Payot, 1949, Paris.
- LIMAN (M)* : Les méthodes d'élaboration des plans en URSS, en France et en Yougoslavie, Aspects perspect. écono. t., Mai-Juin, 1962, Paris.
- W. A. LEWIS* : La théorie de la croissance économique, Payot, 1963.
- L. J. LEBRET* : Dynamique concrète du développement, edit, Ouvrières, 1964, Paris.
- J. MARCZEWSKI* : Planification et croissance des démocraties populaires. P.U.F. (2 vol.) Paris, 1956.
- Pierre MASSE* : Histoire méthode et doctrine de la planification française, 1962, Paris, (la documentation française).
- » » : le Plan ou l'anti-hasard, idées, N.R.F. 1965, Paris.
- Jean MEYNAUD* : Planification et Politique, Etudes des Sciences Politiques. 1963, Paris.
- Pierre MOUSSA* : Les nations prolétaires, P.U.F. 1960, Paris.
- Edward S. MOSSON* : Organization, planning, and programming for economic development, united states papers for the application of science and technology for the benefit of the less developed areas vol. VIII U.S. Government Printing Office, Washington 25, C. 1962.
- Gunnar MYRDAL* : Planifier pour développer, édition ouvrières Paris.
- Voluma VII. O. NU.* : La Science et la Planification. 1964, Paris.

F. PERROUX

: Le IVème Plan Français. P.U.F. 1962, Paris.
Colloque organisé par l'Institut de Sociologie de Bruxelles. Compte rendu publié par le même Institut. 1963.

*LA PLANIFICATION DANS CINQ
PAYS DE L'EUROPE OCCI-
DENTALE ET ORI-
ENTALE*

(Norvège, Pays-Bas, Yougoslavie, Pologne, U.R.
S.S.), études de Sciences Politiques, Paris.

Jean TINBERGEN

: Planification du développement, Tiers-Monde, P.
U.F., 1962, Paris.

Jean TINBERGEN

: Planification et liberté dans l'analyse économique
générale et l'expérience des Pays-Bas, Revue écono-
mique, Mars 1953. Made by Sadik ERTAŞ